

نشریات ترکیه کلمات و اشعار مولانا

آقای م. شرف‌الدین استاد دانشکده ادبیات استانبول اشعار و مصراعهای ترکی مولانا جلال‌الدین رومی را با کلمات ترکی که شاعر نامبرده در اشعار خود بکار برده است در ضمن مقاله‌ای در مجموعه ترکیات، (۱) گرد آورده و توضیحاتی در باره آنها داده بودند. چون مقاله ایشان بسیار جالب و مفید بود و بخصوص برای فهم معنی بسیاری از اشعار مولانا تشخیص و تحقیق کلمات مزبور ضرورت داشت، بنابراین این آن را بانندک تصرفی از قبیل حذف مثالهای مکرر از اشعار و تفسیر پاره‌ای لغات و آوردن عین عبارت کاشغری در بعض موارد و ترتیب کلمات باعتبار الفبای فارسی و (۲) امثال آنها بزبان فارسی ترجمه کرده در ضمن چند شماره از نشریه از نظر خوانندگان محترم میگذرانم. گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مقاله مزبور بر دو بخش است: بخش اول کلمات ترکی، بخش دوم اشعار و مصراعهای ترکی (۳).

۱- M. Serefeddin, «Mevlânâ'da türkce kelimeler ve türkce siirler» (Türkiyat Mecmuasi, Istanbul, 1934, cilt IV, s. 111-167)

۲- و من علاوه بر شماره ترتیب فعلی کلمات شماره ترتیب اصلی آنها را نیز قید خواهم کرد تا هر کلمه ایرا بتوان در اصل مقاله سهولت پیدا کرد.

۳- نویسنده محترم برای ابیات و مصراعهای استشهادی از مشنوی شرح مشنوی انقروی را که بسال ۱۲۸۹ هجری در مطبعه دولت بطبع رسیده، مأخذ قرار داده و برای رباعیات بنسخه‌ای که در سال ۱۳۱۲ هجری در مطبعه اختر چاپ شده مراجعه نموده‌اند. (بقیه در صفحه بعد)

(کاشغری، ج ۱، ص ۱۲۲) .

چیست خود آلاچق آن ترکمان
پیش یای نره پیلان جه-ان .

(مثنوی، ۴، ص ۳۰۹)

۴- آلتون - ۵ :

بمعنی طلا (کاشغری، ج ۱، ص ۱۰۹) .

طاس و مندیله و گل از آلتون بگیر
تا بگرما به رویم ای نا گزیر .

(مثنوی، ۳، ص ۵۱۱)

۵- آماج - ۶ :

بمعنی هدف و نشانه (کاشغری، ج ۱، ص ۵۳) .

چو آدمی زغم آماج تیر را ماند
ندانده او جز مستی و بیخودی جوشن

(دیوان، ج ۱، ص ۶۵۸)

۶- آیبک (Aybek) - ۱۱ :

گفت ای آیبک بیاور آن رسن

(مثنوی، ۵، ص ۶۶۴)

لنگی نکنم که بد تکم من

که عاشق روی آیبکم من .

(دیوان، ب، ص ۲۳)

۷- اچی - ۳۱ :

بفتح همزه بمعنی برادر بزرگتر (کاشغری، ج ۱، ص ۶۲ و ۸۱ و

ج ۱۳، ص ۵) .

چون دمی حیران شد از وی شاه فرد

روی خود سوی عماد الملك کرد

کای اچی بس خوب اسبی نیست این

از بهشت است این مگر نی از زمین

(مثنوی، تکمله، ص ۲۸۷)

- چشم چون نرگس فروبندی که چه
هین عصام کش که کورم ای اچی .
(مثنوی ، تکمله ، ص ۲۹۴)
- ۸- اردو - ۶۰ :
بمعنی پایتخت و شهر پادشاه نشین (۱) .
خامش که من در برت دل اردوی سلطان میزنم .
(دیوان ، ۱ ، ص ۶۱۸)
- ۹- ارسلان - ۸ :
بفتح همزه وسکون راوسین بمعنی شیر (کاشغری ، ج ۳ ، ص ۳۰۴) .
چشم میمالم که آن هفت ارسلان
تاکیانند و چه دارند از جهان .
(مثنوی ، ۳ ، ص ۳۳۴)
- ۱۰- ارمغان - ۷ :
بمعنی راه آورد از کلمات غزی است . و بعضیها « یرمغان ، گویند (کاشغری ،
ج ۱ ، ص ۱۲۵) .
گفت طوطی را چه خواهی ارمغان
کارمت از خطه هندوستان
(مثنوی ، ۱ ، ص ۳۲۶)
- ۱۱- اشبو - ۴۰ :
بکسر همزه وضم با ، بمعنی اکنون و اینک است و از دو کلمه « اش ،
بضم اول بمعنی اکنون و « بو » بمعنی این ترکیب یافته است (کاشغری ، ج ۱ ، ص ۴۰) .
اشبوی ترک چیست که نزدیک منزلی
(دیوان ، و ، ص ۱۶۴)
- ۱۲- الب ارسلان - ۳ :
الب بفتح همزه وسکون لام بمعنی دلیر (کاشغری ، ج ۱ ، ص ۴۴)

۱- کاشغری گوید: « و من ایت لمدة کاشغر اردو کند ای بلادة الاقامة و قصبة الملوك »
(کاشغری ، ج ۱ ، ص ۱۱۲)

و ارسالان بمعنی شیر است چنانکه گذشت .

ما هزاران مرد شیر الب ارسالان (مثنوی، ۳، ص ۷۴۵)

۱۳- الب الف - ۴ :

الف بضم اول و دوم بمعنی بزرگ است (کاشغری، ج ۱، ص ۶۲)

شد محمد الب الف خوارزمشاه

در قتال سبزووار پرتباه (مثنوی، ۵، ص ۲۱۵)

از جهود و مشرک و ترسا و مغ

جملگی يك رنگ شدزان الب الف (مثنوی، ۶، ص ۴۵۱)

۱۴- الف - ۸۹ :

بضمین بمعنی بزرگ است چنانکه در «الب الف» گذشت .

مؤمن و ترسا جهود و کبر و مغ

جمله را روسوی آن سلطان الف

(مثنوی، تکمله، ص ۷۲)

۱۵- اوزم - ۹۰ :

بضم همزه وزای بمعنی انگور.

آن یکی ترکی بدو گفت این بنم

من نمیخواهم غنّب خواهم اوزم (مثنوی، ۲، ص ۵۵۷)

۱۶- اولاق - ۸۸ :

بضم اول بمعنی اسب چاباری (کاشغری، ج ۱، ص ۱۱۰).

داشت کاری در سمرقند او مهم

جست اولاق تا شود آن مستتم (مثنوی، تکمله، ص ۸۹)

۱۷- ایاز - ۱۰ :

«ایاز گوک» (Ayaz gök) بمعنی آسمان صاف و بی ابراست، و تسمیه بندگان

به «ایاز» نیز از اینجا است (کاشغری ج ۱، ص ۱۱۱).

سر چارقرا بیان کن ای ایاز

پیش چارق چیست چند بنی نیاز (مثنوی، ۵، ص ۷۱۷)

عاقبت محمود باشد داد تو
ای تو محمود و همه جانها ایاز

(دیوان ، ۵ ، ص ۲۷۷)

۱۸- بابا - ۱۲ :

بمعنی پدر گرچه از زبان Sogut است و بتر کی پدر را آناه گویند (کاشغری، ج ۱، ص ۸۱) ولی چون فعلا کلمه تر کی محسوب میشود بنابراین در اینجا آورده شد.
مادر و بابا واصل خلق او است

(شغری ، ۵ ، ص ۲۲۲)

۱۹- بغراخان - ۲۲ :

بغراخان نام دوتن از اینک خانان است .

ای که میرخوان بغراخان روحانی شدی
بر چنین خوانی چه چینی خورده تمام اجرا

(دیوان ، ۵ ، ص ۲۴۳)

۲۰- بغلطاق (Bagaltak) - ۱۶ :

بغلطاق و بغلطاق طاقیه و کلاه و فرجی را گویند، و بر کستوان راهم گفته اند
(رجوع شود به برهان قاطع، و ابن بطوطه سیاحتنامه سی، ج ۱، ص ۲۱۲ و ۲۴۱).
که بیر این را بغلطاق فراخ

(مثنوی ، ۳ ، ص ۱۲۶)

آنچه پنجه سال بافیدی بهوش
زان نسبیج خود بغلطاقی بیوش

(مثنوی ، تکمله ، ص ۳۸۴)

توای جان رسته از بندی مقیم آن لب قندی
قبای حسن بر کندی که آزاد از بغلطاقی

(دیوان ، ب ، ص ۲۵۵)

۲۱- با - ۱۳ :

بو البشر کو و علم الاسماء باک است
صدهزاران علمش اندر هر رک است

(مثنوی ، ۱ ، ص ۲۷۰)

این گدا چشمی و این نادیدگی
از گدایی تست نر بگلربگی

(مثنوی، ۵، ص ۵۲۴)

شاهنشاه مایی توو بگلربک مایی
هر جا که گریزی بر ما بازیایی

(دیوان، ب، ص ۴۸۲)

۲۲- بک بارق - ۱۴ :

تا نیوشد سنقرو بک بارقت

(مثنوی، ۵، ص ۷۱۷)

۲۳- بلاساقون - ۱۸ :

بلاساغون بفتح با و ضم غین نام شهری است در نزدیکی کاشغر (رجوع شود
به دیوان کاشغری، ج ۱، ص ۶۰).

گویند ببلاساغون ترکی دو کمان دارد.
ورزان دویکی کم شد مارا چه زبان دارد

(دیوان، ه، ص ۱۱)

۲۴- بلبان - ۱۷ :

بدو فتحه (۱) نوعی از چرغ است (رجوع شود به دلجه عثمانی،)

چه شکر داد عجب یوسف خوبی بلبان
که شد ادريسش قیمازو سلیمان بلبان

(دیوان، ب، ص ۶۹۸)

۲۵- بلغار - ۲۱ :

بضم اول نام شهر معروف ترکستان است (کاشغری، ج ۱، ص ۳۸۰).

ترکیت به از خراج بلغار
هر سن سن تو هزار رهزن

(دیوان، ب، ص ۹۰)

۱- در لغت زنگر (Zenker) بالبان و بلبان بسکون لام ضبط شده است (مترجم).

۲۶- بنم - ۱۹ :

بمعنی «منم» .

آن یکی ترکی بدو گفت این بنم .

(مثنوی ، ۲ ، ص ۵۵۷)

۲۷- بوش - ۲۰ :

بوش (bos) بتر کی بمعنی خالی است .

چونکه شدی پرزمی لایزال

هیچ نیننی قدحی بوش بوش

(دیوان ، ۵ ، ص ۱۱۶۸)

۲۸- تاش - ۷۷ :

بمعنی «هم» که ادات مشارکت و مصاحبت است و گاهی تاء آن بدال تبدیل
شود چنانکه در کلمه «قرنداش» بمعنی برادر و خواهر (رجوع شود بکاشغری،
ج ۱، ص ۳۴۰ - ۳۴۱) .

تاشوی با عشق سرمد خواجه تاش

(مثنوی ، ۳ ، ص ۶۱۶)

۲۹- تتماج - ۸۳ :

بضم اول خوراک معروف ترکان است (رجوع شود بکاشغری، ج ۱، ص ۳۷۸) .

تاچه که تتماجی بزد اولاد را

(مثنوی ، ۲ ، ص ۶۳)

۳۰- ترك - ۸۷ :

بیش ترک آینه را خوش رنگی است

بیش زنگی آینه هم زنگی است

(مثنوی ، ۳ ، ص ۵۷۰)

۳۱- تغار - ۷۶ :

بفتح ظرف گندم و غیره . «الفرارة التي يجعل فيها البر وغيره» (کاشغری،

ج ۱، ص ۳۴۴) .

آب تتماجی نریزی در تغار

تاسگی چندی نباشد طعمه خوار

(مثنوی ، ۶ ، ص ۴۰۱)

در تفاری دست شویی آن تفار
زاب دست توشود زرین لگن

(دیوان ب، ص ۶۲۱)

۳۲- تمغاچ - ۷۵ :

تمغاچ و تمغاچ بمعنی اهل چین است (رجوع شود به «اورخون یازیلاری» ،

ص ۱۰۳ و ۱۰۴).

هندویی ترکی میاموز آن ملک تمغاجرا

(دیوان ، ص ۲۴۳)

۳۳- آفک - ۷۹ :

تنگ بروزن جنک بمعنی عدل و بیک لنگ بار است (۱) .

برسر عیسی نهاده تنگ بار

خرسکیزه میزند (۲) در مرغزار

(مشوی ، ص ۴۰۰۰ ، ۴۰۰۰)

۳۴- تنگری - ۷۴ :

بفتح تاوسکون نون و کاف بمعنی خدا .

ترك توئی زهندوان چهره ترك کم طلب

زانکه نداد هندرا صورت ترك تنگری

(دیوان ، ب ، ص ۵۵۲)

۳۵- توره - ۸۴ :

بمعنی رسم و عادت. کاشغری گوید: «ترو (بضم اول و دوم) الرسم ،

(دیوان لغات الترك ، ج ۳ ، ص ۱۶۷) . و شیخ سلیمان در لغت خود گوید: «تورا

و توره . . . نظام ، قانون ، عادت . . .»

من میریرغو (سرغو) باشم در توره من رحم نی

(دیوان ، ۱ ، ص ۶۱۸)

۱- کاشغری گوید: «تنگ- العدل و القرن ، يقال منه (تنگ توش) ای العدل و القربن»

(دیوان لغات الترك ، ج ۳ ، ص ۲۶۲).

۲- سکیزه بروزن ستیزه بمعنی جت و خیز و لگد انداختن است (برهان قاطع).

۳۶- توسن - ۸۱ :

تسن بضم تا و فتح سین کره اسبی را گویند که راه رفتن راهنوز خوب نیاموخته باشد (کاشغری، ج ۱، ص ۳۳۷).

سکسک (۱) بدیم و توسن و در راه صدق لنگ

(دیوان، د، ص ۲۲۹)

۳۷- چارق - ۲۴ :

جرق بفتح جیم و ضم را بمعنی کفش است (کاشغری، ج ۱، ص ۳۱۸).
بوستین و چارقش آویخته

(مثنوی، ۵، ص ۴۲۱)

۳۸- چالش - ۲۳ :

بکسر لام بمعنی زدو خورد.

با سگان زین استخوان در چالشی

(مثنوی، ۱، ص ۴۵۸)

۳۹- چاوش - ۲۵ :

بضم واو. کاشغری گوید: «جفش - الذی یسوی الصفوف فی الحرب و

یزع الجند عن الظلم» (دیوان لغات الترك، ج ۱، ص ۳۰۷).

بانك چاوشان چودر ره بشنوند

(مثنوی، ۳، ص ۱۴۷)

۴۰- چراغ - ۲۶ :

گر بنخواهی ورنخواهی با چراغ

دیده گردد نقش باز و نقش زاغ

(مثنوی، ۴، ص ۳۷۲)

۴۱- چوق چوق - ۲۷ :

بمعنی خیلی زیاد.

چوق چوقی مبتلا دیدی نزار

(مثنوی، ۳، ص ۶۴)

۱- سکسک بضم هر دو سین و سکون هر دو کاف... اسبی که راه نداشته باشد و قطره رود (برهان قاطع).

دبد پیغمبر یکی چوقی اسیر

(مشوی ، ۳ ، ص ۷۴۴)

۴۲- خاتون - ۳۹ :

بمعنی زن که امروز بتر کی ، Kadin ، گویند (رجوع شود بکتاب
« الادراك للسان الاتراك » تألیف ابن مهنا ، ص ۱۴۹ و « دیوان لغات الترك » ،
ج ۱ ، ص ۳۴۳) .

خر همی شد لاغر و خاتون او

(مشوی ، ۵ ، ص ۳۲۷)

خاتون خاطر م که بزاید بهر دمی

آبستن است لیک ز نور جلال تو

(دیوان ، ج ، ص ۸۲۸)

۴۳- خاصبگ - ۳۸ :

آنکه گرفت دست تو خاصبک زمان بود

(دیوان ، ب ، ص ۵۰۰)

باده خاص در فکن خاصبک خدا توئی

(دیوان ، ب ، ص ۵۵۹)

۴۴- خاقان - ۳۷ :

بمعنی « خان » ، (رجوع شود بکتاب ابن مهنا ، ص ۱۴۵) .

بسکه از مکسب شه و خاقان شده

(مشوی ، تکمله ، ص ۳۴۱)

۴۵- داغ - ۲۸ :

بمعنی نشانه‌ای که بر حیوانات زنند (رجوع شود بدیوان کاشغری ، ج

۲ ، ص ۲۷۶ و ج ۳ ، ص ۱۱۳) .

زان محمد شافع هر داغ بود

(مشوی ، تکمله ، ص ۱۵۶)

داغی بماند حاصل زان صحبت اندرین دل

داغی که از لیدی ارزد هزار احسان

(دیوان ، ۵ ، ص ۱۳۴)

۴۶- دامغاجی - ۲۹ :

دامغا به معنی مهر و نشانه است (رجوع شود بکتاب ابن مهنا، ص ۱۴۶).

گاه دزدیم و گهی شخنه و گه دامغاجی

گاه رهدار و گهی رهزن و گه طراریم

(دیوان ، د ، ص ۹۲)

۴۷- دایه - ۳۰ :

بمعنی پرستار بچه (رجوع شود به « لهجه عثمانی ») .

تخم ببطی گرچه مرغ خانه ات

کرد زیر بر چو دایه تربیت

مادر تو بط آن دریا بدست

دایه ات خاک کی بد و خشکی پرست

(شوی ، ۳ ، ص ۵۶۹) .

رفع اشتباه

آقای مجتهد زاده در ضمن مطالعه مجله در صفحه ۱۱ شماره

۳ و ۴ سال سوم با اشتباهی برخورد کرده و ما را متذکر فرموده اند .

توضیح آنکه در آنجا بجای کلمه « اسفندیار » اشتباهاً « افراسیاب »

چاپ شده، بدیهی است که غیر از اسفندیار کسی دیگر روئین تن نبوده

(تو آنی که گفتی که روئین تنم ...) و این اشتباه در حین طبع پیش

آمده. معذرت از توجه خوانندگان محترم که نسبت به مجله دانشکده و

مندرجات آن مبذول میفرمایند قلباً سپاسگزاریم.